

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ROD, LID A ZEMĚ V NEJSTARŠÍ ČESKÉ HAGIOGRAFII A

HISTORIOGRAFII

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Daniela Virtelová

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 19. června 2014

.....

vlastnoruční podpis

Děkuji panu Mgr. Jiřímu Novotnému, že mi byl po celou dobu psaní bakalářské práce oporou, děkuji za bezmeznou trpělivost, za jeho odborné rady a cenné připomínky, za čas, který mi věnoval nejen při konzultacích, ale i při přípravě na výzkum. Děkuji.

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. ZKOUMANÉ PRAMENY	7
2. 1. ČASOVÉ ZAŘAZENÍ A FILIACE PRAMENŮ	7
2. 1. 1. CRESCENTE FIDE	7
2. 1. 2. FUIT IN PROVINCIA BOHEMORUM.....	7
2. 1. 3. LEGENDA KRISTIÁNOVA - VITA ET PASSIO SANCTI WENCESLAI ET SANCTE LUDMILE AVE EUIS	8
2. 2. CHARAKTERISTIKA PRAMENŮ	8
2. 2. 1. CRESCENTE FIDE	8
2. 2. 2. FUIT IN PROVINCIA BOHEMORUM.....	9
2. 2. 3. LEGENDA KRISTIÁNOVA – VITA ET PASSIO SANCTI WENCESLAI ET SANCTE LUDMILE AVE EIUS.....	9
2. 2. 4. KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ - COSMAE PRAGENSIS CHRONICA BOEMORUM.....	10
2. 2. 5. LEGENDA GUMPOLDOVA.....	11
3. ANALYZOVANÁ TERMINOLOGIE	12
3. 1. ZEMĚ	12
3. 2. LID	12
4. TERMINOLOGIE ZEMĚ V JEDNOTLIVÝCH LEGENDÁCH	14
4. 1. ANALÝZA LEGENDY CRESCENTE	14
4. 1. 1. BAVORSKÁ RECENZE	14
4. 1. 2. ČESKÁ RECENZE	15
4. 2. ANALÝZA LEGENDY FUIT	15
4. 3. ANALÝZA GUMPOLDOVY LEGENDY.....	16
4. 4. ANALÝZA KRISTIÁNOVY LEGENDY	18
5. TERMINOLOGIE LIDU V JEDNOTLIVÝCH LEGENDÁCH	22

5. 1. ANALÝZA LEGENDY CRESCENTE	22
5. 1. 2. BAVORSKÁ RECENZE	22
5. 1. 3. ČESKÁ RECENZE	22
5. 2. ANALÝZA LEGENDY FUIT	23
5. 3. ANALÝZA GUMPOLDOVY LEGENDY.....	23
5. 4. ANALÝZA KRISTIÁNOVY LEGENDY.....	24
6. ANALÝZA KOSMOVY KRONIKY ČESKÉ	27
6. 1. ZEMĚ V KOSMOVĚ KRONICE ČESKÉ	27
6. 2. LID V KOSMOVĚ KRONICE ČESKÉ	29
7. KNÍŽATA A KNĚŽNY V LATINSKÉ TERMINOLOGII.....	31
8. OTROCI V LATINSKÉ TERMINOLOGII.....	33
9. ZÁVĚR.....	35
10. RESUMÉ	40
11. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	41
11. 1. POUŽITÁ LITERATURA	41
11. 2. INTERNETOVÉ ZDROJE.....	42
12. SEZNAM TABULEK	43

1. ÚVOD

K výběru tématu práce mě motivovaly hodiny starší české literatury, na které jsem chodila v prvním ročníku svého bakalářského studia. Sice jsem se s touto látkou setkala již na základní a střední škole, ale nikdy předtím jsem si k ní nevytvořila patřičný vztah, pravděpodobně i z toho důvodu, že učitelé, kteří mě na základní a střední škole učili literaturu, nebyli plni entusiasmů. Navíc této látce nevěnovali příliš veliký prostor, a já tedy neměla ani čas všechny informace vstřebat. Na univerzitě jsem se setkala s diametrálně odlišným přístupem k výuce, hodiny byly nejen plné zajímavých a cenných informací, ale byly také zábavné, což každý student ocení. Logicky mě výuka, a tudíž i látka bavily. Uvědomila jsem si, že literatura psaná na samém počátku vývoje českého písemnictví nám má co říci i dnes. Vzhledem k časové prodlevě máme mnohdy kusé informace, někdy nejspíše i nepřesné (stačí se zamyslet jen nad tím, jak se mění v průběhu let názory na dataci děl), což ale studenta spíše láká, než odrazuje; pakliže je něco zahaleno rouškou tajemství, nabývá to na smyslnosti.

V bakalářské práci budeme zkoumat pojmosloví nejstarší vybrané české hagiografie a historiografie psané latinsky. Našimi primárními prameny budou václavské a ludmilské legendy *Crescente*, *Fuit*, *Gumpoldova* a *Kristiánova legenda*, z kronik pak *Kosmova kronika česká*.

Budeme si všimnout terminologie, která se v legendách objevuje, konkrétně termínů, které se používaly pro označení lidu a země. Na základě tohoto výzkumu se v závěru práce pokusíme uvažovat nad autorským rukopisem (tj. které pojmy autor upřednostňuje a které používá výjimečně – pakliže se jedná o ojedinělou přítomnost termínu, můžeme nejspíše uvažovat o tom, že je daný termín opsaný ze staršího díla), filiací (kdo z koho čerpal) a jinými problémy souvisejícími s touto tematikou. Předpokládáme, že prostřednictvím výzkumu se dozvíme něco o tehdejší společnosti a dalších záležitostech týkajících se vymezené terminologie. V neposlední řadě by nám bádání mělo odhalit, jaký byl tehdy dobový úzus v používání termínů. Legendy proto také porovnáme – jednak mezi sebou, a jednak s *Kosmovou kronikou*.

V první části bakalářské práce nastíníme filiaci jednotlivých legend a také je budeme charakterizovat, přičemž použijeme příslušnou sekundární literaturu (viz poznámky pod čarou a kapitola se zdroji). Poté se budeme snažit terminologii lidu a země definovat podle slovníku. Následovat bude výzkum a shrnutí, jak je řečeno v předchozím odstavci.

2. ZKOUMANÉ PRAMENY

V této práci zkoumáme pojmosloví nejstarší české středověké hagiografie a historiografie, která je psána latinsky. Pro výzkum jsme vybrali tyto hagiografické památky: *Fuit in provincia Bohemorum*, *Crescente fide*, *Gumpoldovu legendu* a *Kristiánovu legendu*. Dále zkoumáme *Kosmovu kroniku českou*, protože je terminologicky bohatá a vrací se do předkřesťanských dob a do dob raného křesťanství. V práci si také všímáme toho, že hagiograf má jiné vyjadřovací prostředky, než historiograf.

2. 1. ČASOVÉ ZAŘAZENÍ A FILIACE PRAMENŮ

Je třeba nejprve stanovit stáří a vzájemnou návaznost pramenů. Vycházíme z názorů odborníků - Jany Nechutové, Dušana Třeštíka a autorů příslušných hesel *Lexikonu*.

2. 1. 1. CRESCENTE FIDE

Legenda *Crescente* byla sepsána po roce 974, její vznik souvisí se založením pražského biskupství (r. 973). Pravděpodobně vznikla ve stejném prostředí (tj. řezenský klášter) a přibližně ve stejné době jako legenda *Fuit*.¹ Dílo užívá jako předlohu legendu o sv. Jimramovi. Legenda *Crescente* se stala výchozím textem pro další václavskou hagiografii (např. *Gumpoldova a Kristiánova legenda*).²

2. 1. 2. FUIT IN PROVINCIA BOHEMORUM

Legenda *Fuit* vznikla pravděpodobně v téže době, kdy byl založen klášter sv. Jiří na Pražském hradě, tj. okolo roku 975, za účelem propagace svatosti Ludmily. Vznikla *po Crescente a před Kristiánem*.³ Zcela jistě nevznikla později než v 11. století, kdy byla přeložena do slovanského jazyka. Autor díla vycházel z *Arbeovy legendy o sv. Jimramovi*. Z legendy *Fuit* čerpá další svatoludmilská hagiografie.⁴

¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 174–175.

² NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. 1 vyd.. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 43–45.

³ TŘEŠTÍK, 1997, s. 174–175.

⁴ NECHUTOVÁ, 2000, s. 45.

2. 1. 3. LEGENDA KRISTIÁNOVA - VITA ET PASSIO SANCTI WENCESLAI ET SANCTE LUDMILE AVE EUIS

Legenda je v předmluvě věnována pražskému biskupu Vojtěchovi (*Přeblaženému pánu, svaté boží církve pražské druhému biskupu Vojtěchovi...*),⁵ který žil v 10. století. O datování legendy do 10. století však pochyboval již Josef Dobrovský, který ji prohlásil za falsum 14. století. I někteří moderní historikové (*Rudolf Urbánek, František Vacek, Václav Novotný, F. M. Bartoš, Zdeněk Fiala*) je rovněž kladou do 14. nebo aspoň do 12. století.⁶ Teprve na počátku 20. století Jaroslav Pekař obhájil datování díla do doby, ke které se autor *Kristiánovy legendy* hlásí.⁷ *Nejnovější historiografie (Dušan Třeštík)* se kloní k názoru, že text *Kristiána* byl sepsán kolem r. 992, za druhou pravděpodobnou variantu má léta od r. 1039 (přenesení těla sv. Vojtěcha) do doby vzniku prvních dochovaných rukopisů legendy (pol. 12. stol.).⁸

Legenda vychází z václavských legend *Crescente fide* a z *Gumpoldovy legendy*, dále pak z ludmilské legendy *Fuit in provincia Bohemorum*.

2. 2. CHARAKTERISTIKA PRAMENŮ

Jednotlivé prameny nyní charakterizujeme, přičemž čerpáme z vědeckých autorit – opět z Jany Nechutové, Dušana Třeštíka a autorů příslušných hesel *Lexikonu*.

2. 2. 1. CRESCENTE FIDE

Legenda *Crescente fide* (název podle incipitu), zkráceně *Crescente*, se řadí k václavské hagiografii. Legenda se dochovala v bavorské a české recenzi. Bavorskou verzi nejspíše sepsal některý mnich z řezenského kláštera, možná stejný mnich, který napsal *Fuit*. Česká verze je připisována jednomu z kněží pražského archipresbyteriátu u sv. Jiří na Pražském hradě. Obě recenze jsou zpracovány na základě nedochované předlohy.⁹

Děj legendy je zasazen do doby, kdy se u nás začalo šířit křesťanství. Na začátku

⁵ *Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. 2. vyd. ed. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Praha: Vyšehrad, 2012. 171 s. ISBN 978-80-7429-291-0. s 9.

⁶ NECHUTOVÁ, 2000, s. 40.

⁷ FORST, Vladimír, et al., *Lexikon české literatury 2: Osobnosti, díla, instituce. 2./II., K–L*. 1. vyd. Praha: Academia, 1993, s. 978.

⁸ NECHUTOVÁ, 2000, s. 68.

⁹ Tamtéž, s. 42–43.

nás legenda seznamuje s panovníky Spytihněvem a Vratislavem, kteří vládli před svatým Václavem. Pokračuje nastoupením svatého Václava na trůn. Václav je popisován jako velmi zbožný člověk. V legendě jsou vyličený jeho dobré skutky a prorocké schopnosti. Je zde zmíněna i smrt svaté Ludmily, avšak není popsána tak podrobně jako ve *Fuit*. Příběh pokračuje vyobrazením dospělého svatého Václava a počátků jeho vlády – zdůrazňuje se povolání kněží z vyhnanství. Následuje návštěva bratra Boleslava a poměrně detailně zaznamenané zavraždění sv. Václava, jeho mučednická smrt a také pozdější translace (která se v té době rovnala svatořečení) jeho těla. V *Crescente* je vypsáno i malé množství posmrtných zázraků: samovolné přemístění vozu s tělem svatého Václava, osvobození vězňů, navrácení zraku slepým a pohybu chromým. Legenda je poměrně stručná, je však delší než legenda *Fuit*.

2. 2. 2. FUIT IN PROVINCIA BOHEMORUM

Název (který se někdy zkracuje jen na „*Fuit*“) tato legenda dostala podle počátečních slov. Někdy bývá také nazývána *Menckenova* (podle svého prvního vydavatele). Patří mezi ludmilskou hagiografii. Předloha této legendy, která měla být podle některých odborníků (Václav Chaloupecký) napsána staroslověnským jazykem, se nedochovala.¹⁰

Tato legenda se odehrává v době raného křesťanství. Začíná křtem knížete Bořivoje a jeho ženy Ludmily, poté se dozvídáme o Bořivojových následnících, Spytihněvovi a Vratislavovi. Legenda pokračuje nástupem svatého Václava na trůn a spory mezi jeho matkou Drahomírou a její tchyní Ludmilou. Následkem sporu jsou Drahomírou najati vrahové, kteří mají za úkol zabít svatou Ludmilu. Vražda a smrt svaté Ludmily je poměrně detailně popsána. V legendě *Fuit* nejsou vyobrazeny žádné zázraky, což svědčí o tom, že datum jejího vzniku se blíží době, o které legenda píše. Chybí zde i translační část. Legenda je velmi stručná.

2. 2. 3. LEGENDA KRISTIÁNOVA – VITA ET PASSIO SANCTI WENCESLAI ET SANCTE LUDMILE AVE EIUS

Autorství této legendy je sporné. Hlásí se k němu mnich Kristián, někteří odborníci ale slova v předmluvě „*solo nomine Christianus*“ překládají jako „křesťan jen podle

¹⁰ NECHUTOVÁ, 2000, s. 45.

jména“. *Dušan Třeštík má mnicha Kristiána za syna Boleslava I., Jaroslav Ludvíkovský se domnívá, že autor legendy byl spřízněn se Slavníkovci (se sv. Vojtěchem) i s Přemyslovci (se sv. Václavem).*¹¹

Kristiánova legenda, na rozdíl od výše zmíněných legend, nevypráví pouze o jediném světci – jde o soubor legend o Ludmile a Václavovi a také o Konstantinu a Metodějovi. Z tohoto důvodu byla označována jako „nejstarší česká kronika“ nebo „pásmo legend.“

Legenda se skládá z 10 kapitol, v prvních dvou se dočteme o působení Konstantina a Metoděje na Moravě, 3. – 5. kapitola se zabývá životem Ludmily, jejím umučením a přenesením jejího těla, 6. – 10. kapitola líčí život, umučení a přenesení těla sv. Václava a jeho posmrtné zázraky.

V legendě se setkáváme se zárodkem přemyslovské pověsti, kde figuruje bezejmenná hadačka; autor je konkrétní u Přemyslova jména a u jména nově založeného Pražského hradu. Podrobně se věnuje Bořivojovu křtu na Moravě a zakládání nejstarších kostelů v Čechách. Právě proto, že místy vybočoval z obvyklého hagiografického žánru, byl některými odborníky považován částečně za kronikáře.

Autorův styl je vyspělý a jsou pro něj typické umělé odchylky od pravidelného pořádku slov – tzv. hyperbaton. Jedná se o inverzi slovosledu, kdy autor docíloval rytmiky v próze, snažil se dodržet tzv. větné cursy (rytmické klauzule).¹²

2. 2. 4. KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ - COSMAE PRAGENSIS CHRONICA BOEMORUM

Kosmova kronika česká je první kronika na českém území, jejíhož autora známe. Je jím Kosmas, děkan pražské kapituly. O jeho životě víme jen to, co o sobě napsal právě v kronice. Byl ženat s Božetěchou (*Téhož roku zemřela Božetěcha, jež bývala nedílnou družkou veškerých osudů mých, v den třetí a dvacátý v lednu.*),¹³ měl s ní syna Jindřicha. Studoval v Praze a v Lutychu. V roce 1099 byl vysvěcen na kněze, nedlouho poté se stal děkanem kapituly.¹⁴

Kniha je rozdělena do tří částí. První kniha vypráví o dobách od pravěku do nastolení Břetislava I. (1038), druhá do nastolení Břetislava II. (1092) a třetí do nastolení

¹¹ Tamtéž, s. 41.

¹² FORST, 1993, s. 978.

¹³ KOSMAS, 2012, s. 192.

¹⁴ NECHUTOVÁ, 2000, s. 67.

Soběslava (1125). Závěr třetí knihy bývá někdy považován za začátek knihy čtvrté – jedná se o 59. kapitolu, která bývá označována za možný prolog 4. knihy, protože je silně autobiografická a působí dojmem, jako by stárnoucí autor bilancoval svůj dosavadní život. První knihu Kosmas věnuje mistru Gervasiovi, druhou břevnovskému opatu Klimentovi, na začátku třetí knihy se obrací ke čtenářům. Celé dílo pak dedikuje proboštu Šebířovi.¹⁵

Zpracovaný materiál člení autor do čtyř skupin: 1) to, co poznal z *báječného podání starců*, 2) události, *jež zaručují hodnověrné podání*, 3) události, které sám viděl nebo slyšel z *hodnověrného vypravování očitých svědků*, 4) o *nynějších lidech nebo časích*,¹⁶ čímž se dozvídáme i o věrohodnosti jednotlivých pasáží.

Jazyk kroniky je vyspělý, v díle se objevují bohemismy (vlivem prostředí, ve kterém kronika vznikla), setkáme se zde také s tzv. loci communes (společná místa), prozaickými rýmy, rétorickými tropy a figurami, lidovými úslovími, slovními hříčkami a vtipnými přirovnáními.¹⁷

2. 2. 5. LEGENDA GUMPOLDOVA

Gumpoldovu legendu stvořil biskup Gumpold na přání císaře Otty II. okolo roku 980 (975 – 985). Autor do díla promítl své vynikající znalosti latiny, stylistiky i rétoriky. V prologu nás seznamuje s lidskými sklony a zaměstnáními. Tím, že *byla ještě na samém konci 10. století podkladem ke staroslověnskému zpracování* dokládá to, že *staroslověnské křesťanství trvalo v Čechách vedle latinské liturgie ještě nejméně kolem r. 1000*.¹⁸ Hovoří se zde například o Václavově manželství, o synovi Zbraslavovi. Svými poznatky ji lze zahrnout k původním historickým pramenům Čech v dobách přemyslovských.

¹⁵ FORST, et al., 1993, s. 870. Můžeme se setkat i s názorem, že byl prolog k Šebířovi původně na počátku 3. knihy, ale při pozdějších opisech byl dodatečně předřazen na samý začátek díla.

¹⁶ KOSMAS, 2012, s. 13, 36, 83, 146

¹⁷ FORST, 1993, s. 870.

¹⁸ Tamtéž, s. 742.

3. ANALYZOVANÁ TERMINOLOGIE

Než začneme pojmy analyzovat, musíme si je nejprve definovat. K tomu poslouží tato kapitola.

3. 1. ZEMĚ

Pro místo, kraj a zemi se v nejstarší české hagiografii a historiografii užívaly především tyto termíny: *civitas*, *pagus*, *pars*, *patria*, *proprius*, *provincia*, *regio*, *terra* a *urbs*. Pro označení nějaké územní oblasti je možné vysledovat i pojmy: *ducatus*, *principatus* a *regnum*. Definice¹⁹ těchto termínů jsme převzali z dvojdílného *Latinsko-českého slovníku*²⁰ od kolektivu autorů.

<i>civitas</i>	<i>obec, stát, město; občanstvo, občané</i>
<i>ducatus</i>	<i>vévodství, vůdcovství, vláda</i>
<i>pagus</i>	<i>župa, kraj, okres, obec, ves, vesnice; vesničané</i>
<i>pars</i>	<i>díl, část, oddíl, kus, složka; kraj, končina, území, země</i>
<i>patria</i>	<i>země, otčina, vlast, rodiště, domovina</i>
<i>principatus</i>	<i>knížectví, předáctví, vláda, panství, náčelnictví</i>
<i>proprius</i>	<i>vlastní, vyhrazený, soukromý</i>
<i>provincia</i>	<i>provincie, kraj, země</i>
<i>regio</i>	<i>hranice, krajina, země, oblast, kraj</i>
<i>regnum</i>	<i>království, říše, řízení, moc, vláda</i>
<i>terra</i>	<i>země, svět, říše</i>
<i>urbs</i>	<i>město</i>

3. 2. LID

Národ a lid byl v nejstarší české hagiografii označován zejména těmito pojmy: *civis*, *gens*, *genus*, *homo*, *incola*, *natio*, *plebs* a *populus*. *Latinsko-český slovník* řeší

¹⁹ Z definic je patrné, že analyzované pojmy mají široké spektrum významů. Dále si můžeme všimnout, že se někdy překrývají, a tudíž jsou částečnými synonymy. Některé pojmy označují nejen území, ale (většinou však přeneseně) i obyvatelstvo.

²⁰ PRAŽÁK, Josef M., NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: A–K*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1995.

PRAŽÁK, Josef M., NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: L–Z*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1995.

termíny následovně:

<i>civis</i>	<i>občan, občanka, spoluobčan, spoluobčanka, poddaný</i>
<i>gens</i>	<i>rod, kmen, národ, pokolení, druh; země</i>
<i>genus</i>	<i>rod, původ, rodina, potomstvo, kmen, národ, pokolení, druh, třída</i>
<i>homo</i>	<i>člověk, muž</i>
<i>incola</i>	<i>obyvatel, obyvatelka, tuzemec, přistěhovalec, cizinec</i>
<i>natio</i>	<i>rod, národ, národnost, kmen</i>
<i>plebs</i>	<i>lid, chudina, plebejové, dav, chátra</i>
<i>populus</i>	<i>lid, lidé, obyvatelstvo, občanstvo, lidstvo, dav, zástup, veřejnost, občanstvo, národ; kraj, dědina, župa</i>

4. TERMINOLOGIE ZEMĚ V JEDNOTLIVÝCH LEGENDÁCH

Kapitola slouží k pokusu o výklad terminologie v rámci námi zvolených legend, na jednotlivé legendy tedy budeme nahlížet izolovaně.²¹ Všímat si budeme kontextů, ve kterých autoři dané termíny používají, dále toho, který pojem autor upřednostňuje, neboť to vypovídá o jeho autorském stylu. Pro výzkum jsme vybrali především takové pojmy, které odpovídají území, jež je někým obýváno. Pakliže termín označoval pouhý kus půdy, po kterém chodíme (jako např. *pavimentum*), zpravidla jsme ho do přehledu nezahrnuli.

4. 1. ANALÝZA LEGENDY CRESCENTE

4. 1. 1. BAVORSKÁ RECENZE

V bavorské recenzi se můžeme v souvislosti s označením země setkat s těmito pojmy: *civitas, principatus, provincia, regio, regnum a terra*.

Nejčastěji se (samozřejmě pokud bereme v potaz pouze výše vyjmenované termíny) v legendě *Crescente* setkáme s termínem *civitas* – autor jej použil celkem 6x. Tímto výrazem označoval města, ve třech případech město dokonce zmínil (1x Budeč, 2x Praha). S pojmem *principatus* se v legendě *Crescente* můžeme setkat 2x. V obou případech je Josefem Truhlářem překládán adjektivem „knížecí“. Termín *provincia* je užit 2x, a to v souvislosti se zemí Bavorskou a Švábskou: ... *de provincia Bavariorum et de Svevia*...²² a se zemí Franckou: ... *in provincia Francorum*...²³ Výraz *regio* užil autor pouze 1x: *Interea convenerunt omnes populi regionis illius*,...²⁴ Vnímáme ho jako pojem označující území, které je obýváno blíže nespecifikovaným lidem (*populus*).²⁵ I s pojmem *regnum* se setkáme pouze 1x, na konci legendy, když autor píše o království nebeském, tedy o jakési posmrtné říši: ... *venite bendicti patris mei, possidete paratum vobis regnum ab initio saeculi*;...²⁶ Termín *terra* je v legendě 3x. Velmi zajímavé je, že nabývá různých významů. V jednom případě je jím označováno ohraničené území: ..., *et presbyteros multos cum*

²¹ Pakliže jsme legendy srovnávali, činili jsme tak pouze u české a bavorské recenze legendy *Crescente*.

²² CENTRUM MEDIEVISTICKÝCH STUDIÍ. Czech medieval sources online. *Fontes rerum bohemicarum. Tom. I. Vitae sanctorum et aliorum uorundam pietate insignium* [online] (dále jen *FRB I*). Ed. Josef Emler. Prae, 1873, s. 185: ... *ze země Bavorské a ze Švábské*...

²³ Tamtéž, s. 189: ... *v zemi Francké*...

²⁴ Tamtéž, s. 183: *I shromáždil se všechen lid země oné*,...

²⁵ Blíže budeme o tomto termínu pojednávat v příslušné kapitole.

²⁶ *FRB I*, 1873, s. 190: ...*"poďte, blahoslavení otce mého, vejděte do království od počátku věků vám připraveného."*

*clero privantes substantia eiecerunt de terra.*²⁷ (Vyhnali ho ze země, hranice tu jsou tedy jasně přítomny; s podobným významem, jak si dále ukážeme, se setkáme i u jiných legend.) Ve zbývajících dvou případech se jedná o obyčejnou zemi, po které chodíme. Pro ilustraci uvádíme jeden z případů: *Mox adfuit Christi virtus et uniuscuiusque torques confrixus (sic) cecidit de collo in terram.*²⁸ Pakliže něco spadne na zem, nespadne to na celou říši, ale skutečně na kus podlahy.

4. 1. 2. ČESKÁ RECENZE

V české recenzi jsou části země obývané lidmi označovány následujícími pojmy: *civitas, principatus, provincia, regio, terra* a *urbs*.

Výraz *civitas* se v legendě vyskytuje 3x, tedy ne v tak hojném počtu, jako u bavorské recenze. „Místo něj“ je v některých případech použit termín *urbs*. Je tomu tak v situacích, kdy označoval města, která explicitně pojmenoval (v předchozí kapitole už jsme je zmiňovali – jedná se o města Prahu a Budeč; termín se v legendě vyskytuje pouze ve spojitosti s těmito dvěma městy, u každého z nich 1x). S termínem *principatus* se v této legendě setkáme 2x, vždy ve stejném kontextu jako v bavorské recenzi. Výraz *regio* se v legendě objevuje 2x (jaksi „navíc“ je v této části textu: ..., *omes populi, qui eius regionis nobiles fuerant*,...;²⁹ srov. s bavorskou recenzí: ..., *omnes populi, qui eius fuerant*,...;³⁰ ve druhém případě je místo použití totožné s bavorskou recenzí).

4. 2. ANALÝZA LEGENDY FUIT

Autor legendy *Fuit* užil výrazy *civitas, principatus, provincia* a *regnum*.

Pojem *civitas* použil 1x. Použil ho v souvislosti s Prahou, označuje tedy město a jako město je i překládán: *Haec dicens s. Ludmila discessit a civitate Praga*...³¹ Termín *principatus* se v legendě vyskytuje 1x. Nejspíše reflektuje historickou realitu doby – díky termínu se dozvíme, čím se stal sv. Václav po smrti otce Vratislava (knížetem), a tedy i

²⁷ FRB I, 1873, s. 185: *Než i mnohé kněze se žáky oloupili a vyhnali ze země.*

²⁸ Tamtéž, s. 188: *Ihned ukázala se moc Kristova, neboť řetězy rozlámány spadly s krků všech na zemi.*

²⁹ CHALOUPECKÝ, Václav, et al. *Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. [Díl] II, [Svatováclavská tradice]. [Sv.] 2, Prameny X. století legendy Kristiánovy o Svatém Václavu a Svaté Ludmile.* V Praze: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1939, s. 495. Překlad: *Na úsvitu křesťanství: z naší literární tvorby doby románské v století IX.-XIII.* ed. CHALOUPECKÝ, Václav, et. al. Praha: Evropský literární klub, 1941, s. 79: ..., *všichni velmožové té země se shromáždili*,...

³⁰ FRB I, 1873, s. 183: ..., *a syn jeho sv. Václav jsa ještě mládeneček knížectví a panování po otci svém obdržel*,...

³¹ Tamtéž, s. 145: *Tak pravila sv. Lidmila a odešla z města Prahy*...

jakému státnímu zřízení stál v čele (knížectví): ..., *filiusque ejus s. Wenceslaus adhuc puer principatum et regnum patris sui accepisset*,...³² Výraz *provincia* je užit 2x, a to hned na začátku legendy. Označuje zemi českou: *provincia Bohemorum* a zemi „jinou“ (blíže nespecifikovanou): *alia provincia*,³³ pojem *provincia* tedy zahrnuje větší území, než pojem *civitas*. Pojem *regnum* je v legendě nejvícekrát – 4x. Výraz chápeme podobně jako termín *principatus*, tj. jako státní zřízení, s tím rozdílem, že z pojmu nevyčteme, o jaké státní zřízení se přesně jednalo, jedná se tedy zřejmě o obecnější název. Zajímavostí je, že ne vždy je použit v tomto významu. Bereme-li v potaz překlad Josefa Emlera, nabývá termín i významu „vláda, panování“, tedy činnost, kterou panovník vykonává. Nejlépe to lze dokázat na tomto příkladu: ..., *filiusque ejus s. Wenceslaus adhuc puer principatum et regnum patris sui accepisset*,...³⁴ Proč by autor *Fuit* psal, že převzal knížectví – jakožto státní zřízení – a, dejme tomu, říši – jakožto další státní zřízení, které by mu pak ale bylo synonymem?

4. 3. ANALÝZA GUMPOLDOVY LEGENDY

Gumpoldova legenda obsahuje tyto termíny: *civitas*, *ducatus*, *pars*, *patria*, *principatus*, *provincia*, *regio*, *regnum*, *terra* a *urbs*.

U termínu *civitas*, který Gumpold použil 3x, nás překvapil překlad této věty: ..., *eius transmissu in civitate Budec litteris addiscendis est positus*.³⁵ František J. Zoubek přeložil pojem jako město, a do závorky uvedl i alternativní překlad – hrad. V souvislosti s městem (hradem) Budeč se napříč legendami setkáme také s použitím několika latinských termínů – o tom však blíže pojednáme až v příslušné kapitole. Pakliže zůstaneme u této legendy a u termínu *civitas*, rádi bychom ještě poznamenali, že v ostatních dvou případech je termín použit v jasnějších kontextech, pro příklad uvedeme citaci jednoho z nich: *Mansisse fertur eadem civitate, qua sanctum requiescit corpus, mulier quaedam visu orbata*,...³⁶ Domníváme se, že žena, která je označována znehodnocujícím pojmem *mulier* (viz kapitola *Knížata a kněžny v latinské terminologii* a pasáž o výzkumu Z. Novotné), nebude žít v hradu (kde žila, pokud je nám známo, nobilita), ale skutečně ve městě, tj. v okolí hradu. V této legendě jsme také narazili na termín *ducatus*, který je užit

³² *FRB I*, 1873, s. 144: ..., a syn jeho sv. Václav jsa ještě mládeneček knížectví a panování po otci svém obdržel,...

³³ Tamtéž, s. 144.

³⁴ Tamtéž, s. 144: ..., a syn jeho sv. Václav jsa ještě mládeneček knížectví a panování po otci svém obdržel,...

³⁵ Tamtéž, s. 149: ..., s dovolením otcovým do města (hradu) Budče na literní učení byl přiveden.

³⁶ Tamtéž, s. 164: Zůstávala prý v tom městě, v němž svaté tělo odpočívá, žena zraku zbavená, ...

pouze v jednom případě: ..., *sub regis serenissimi Ottonis fulgente potentia, favorabili populorum assensu in paterni ducatus succesione*,...³⁷ František J. Zoubek jej překládá jako „vojvodství“, stejně ho vymezuje i *Latinsko český slovník*.³⁸ Předpokládáme, že je tímto výrazem reflektována historická realita. Zajímavý je pojem *pars*. Ve svém základním významu totiž označuje „díl, část, oddíl, kus, složku“.³⁹ V této legendě ale značí končinu (což je de facto „část“ země), a to hned 2x. Pro ilustraci uvádíme příklad: *Quarum quidem partium unam stili simplicitate praesentis exprimendam*,... Termín *patria*, který je ve všech případech překládán jako vlast, je Gumpoldem použit 4x. Můžeme-li usuzovat z kontextů, ve kterých je tento pojem použit, domníváme se, že neoznačuje pouhý kus půdy; jedná se pravděpodobně o území, které je obýváno milovanými bližními, a lze zde snad vysledovat i určitý citový vztah k tomuto území. Viz následující úryvky: ..., *necon patria exulantibus consolator ac paternus fautor miro semper caritatis splendore efulsit*.⁴⁰ a ..., *clerici patria bonisque privati, benigna largitate revocantur*;...⁴¹ V obou ukázkách jsme svědky opuštění bydliště z donucení, následuje návrat zpět doprovázený útěchou nového (ctnostného) panovníka. Dále se v díle setkáme s výrazem *principatus*. Je použit celkem 4x a ve všech případech ho František J. Zoubek překládá jako „knížectví“. Proto usuzujeme, že i z tohoto výrazu, podobně jako z výrazu *ducatus*, můžeme zjistit některá fakta o době, o níž se v legendě píše, tj. termín nám nejspíše prozrazuje, čemu ten který panovník vládl: ..., *frater euis aetate minor Wratizlav in principatum, se publico assensu eligente*,...⁴² Termín *provincia* se vyskytuje v legendě jednou a označuje zemi nějakého národa, v tomto případě Franků: *Francorum igitur provincia vir quidam pedum incessu ab ipsa iam infantia carens*,...⁴³ Výraz *regio*, jenž Gumpold užil 2x, chápeme podobně jako termín *provincia*: *Quoniam quidem ab ipsis terrae incolis Boemia regioni vocabulum sonat impositum*,...⁴⁴ K pojmu *provincia* jsme ho přirovnali z toho důvodu, že se jedná o území, které je obývané lidmi stejné národnosti. Termín *regnum* je použit celkem 11x, což z něj (zabýváme-li se izolovaně terminologií země) činí nejpoužívanější termín *Gumpoldovy legendy*. Objevuje se v různých konotacích, zde si opět vezmeme na pomoc překlad

³⁷ *FRB I*, 1873, s. 149: ..., *pod zářící mocí nejjasnějšího krále Ottona, příznivým souhlasem lidu, za nástupce vojvodství otcova*,...

³⁸ PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK, 1995, s. 443.

³⁹ PRAŽÁK, NOVOTNÝ, SEDLÁČEK, 1995, s. 197.

⁴⁰ *FRB I*, 1873, s. 149 – 150: ..., *těm pak, kteří vlast musili opustiti, skvěl se vždy co těšitel a otcovský příznivec neobyčejným leskem laskavosti*.

⁴¹ Tamtéž, s. 156: ... *a když kněží, vlasti i zboží zbaveni, dobrotivou štědrostí nazpět byli zavaláni*:...

⁴² Tamtéž, s. 148: ..., *Vratizlav, bratr jeho věkem mladší, byv souhlasem obecným vyvolen, v knížectví následoval*,...

⁴³ Tamtéž, s. 165: *V zemi Franků muž jeden, který nemoha hned od dětství na nohy se postaviti*,...

⁴⁴ Tamtéž, s. 148: *Po obyvatelích země jméno krajinně té udělené Bohemia (Čechy) sluje*.

Františka J. Zoubka. František J. Zoubek přeložil pojem *regnum* výrazy „země“, „panování“, „vláda“ a „království“. Jak vidíme, pojem nabývá různých významů (o tom jsme se už ale přesvědčili při analýze předchozích legend). V případech, kdy je pojem přeložen jako „panování“ či „vláda“, se nejedná o označení území, avšak o činnost, kterou vládce vykonává. Výraz *terra* se v legendě nachází celkem 5x, a to ve dvou základních významech: jednak se jedná o kus hlíny (jinými slovy o zemi, po které chodíme: *O summe gementium consolator deus, coeli terraeque mirabilis creator, ...*)⁴⁵ – zde nelze pochybovat o tom, že se jedná o kus půdy – do kontrastu s nebem by se přeci v této souvislosti nedával nějaký územní celek). Dalším příkladem je území obývané (a ovládané) lidmi: *Quoniam quidem ab ipsis terrae incolis Boemia regioni vocabulum sonat impositum, ...*⁴⁶ (tento úryvek už jsme použili v souvislosti s pojmem *incola*). Termín *urbs* se vyskytuje v tomto jediném případě: *Sed ceteris imminentibus negociis, aliquo per urbem ipsi vagantes, ...*⁴⁷ Jedná se o stejné město, jaké bylo označováno termínem *civitas* (viz úryvek výše), překvapilo nás tedy, proč není označeno i tímž termínem. Je tomu tak proto, že autor *Gumpoldovy legendy* měl velikou slovní zásobu? Či se jedná o přepis z jiného díla?

4. 4. ANALÝZA KRISTIÁNOVY LEGENDY

Země je Kristiánem označována těmito pojmy: *civitas, ducatus, pagus, pars, patria, principatus, proprius, provincia, regio, regnum, terra* a *urbs* (čili našli jsme zde všechny termíny, jimiž se zabýváme).

Pojem *civitas* je hojně spojen s Prahou: *Quo accepto civitatem statuunt, nomenque inponunt Pragam.*⁴⁸, dále s Mělníkem: *..., nunc a modernis ex civitate noviter constructa Mielnik vocitatur.*⁴⁹ a s Budčím: *Filium vero suum etatis preeuntis Wenceslaum estuantis animi in lege divina litteris imbuendum tradiderat in civitatem, que Budecz nuncupatur, ...*⁵⁰ V těchto třech případech je pojem Jaroslavem Ludvíkovským přeložen jako hrad. Jsou ovšem případy, kdy je pojem přeložen jako město (a to i ve spojení s Prahou), jednou se dokonce objevuje i ekvivalent kraj:⁵¹ *Hunc talia narrantem in pacis*

⁴⁵ *FRB I*, 1873, s. 163: *O bože, lkajících nejvyšší těšiteli, nebe i země podivení hodný stvořiteli, ...*

⁴⁶ Tamtéž, s. 148: *Po obyvatelích země jméno krajině té udělené Bohemia (Čechy) sluje.*

⁴⁷ Tamtéž, s. 164: *Pro nastalé jiné zaměstnání musíce sami někam do města odejiti, ...*

⁴⁸ *Kristiánova legenda*, 2012, s.18: *A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha.*

⁴⁹ Tamtéž, s. 26: *...a který dnešní lidé nazývají nyní podle nově vystavěného hradu Mělnickem.*

⁵⁰ Tamtéž, s. 30: *Svého pak staršího syna Václava, hocha vroucí mysli, dal na vzdělání v zákoně božím a v písmě na hrad, jenž se nazývá Budeč, ...*

⁵¹ Termín odpovídá nějakému centrálnímu hradišti, ze kterého byla ovládána určitá sídelní oblast. Zajímavým faktem může být ta skutečnost, že překladatel dává přednost označení určitého území – kraje. Zarážející je

*oscula dux sanctus sublevat atque ipsum civitatemque sue dicioni pacifice firmat, donans illi civitatem regere, quamdiu viveret ipse.*⁵²

Výraz *ducatus* jsme v legendě našli 2x; troufneme si opět uvažovat o tom, že jsme v těchto dvou případech svědky vyobrazení historických fakt – pojmem *ducatus* je označováno vévodství. Pouze v jedné jediné větě jsme v legendě objevili pojem *pagus*: *Quapropter a pontifice beate memorie supra notato pagus euis cum habitantibus incolis anathemate percussa cum sulcis suis et fructibus diversis claudibus attrita usque in hodiernum diem deflet.*⁵³ Což je nanejvýš zajímavé, jelikož ojedinělé použití pojmu nebývá náhodné, je možné uvažovat o opisu z jiných legend – srovnávat legendy mezi sebou ovšem budeme až v příslušné kapitole. Termín *pars* nás nikdy nepřestane překvapovat. V základním slova smyslu sice znamená „část“ něčeho, ale i zde ho Kristián se vši pravděpodobností užívá k označení půdy. Viz například tato ukázka: *Sed in primis hoc dicendum, quomodo si talium tamque precipuorum sanctorum atque ydoneorum testium Christi gleba in partibus Lutheringorum seu Carlingorum ceterarum vel Christianorum gencium contineretur,...*⁵⁴ Výraz *pars* odpovídá končině nebo části území. Rozhodně se nejedná o část těla, protože by se v kontextu vyjádření jednalo o části těl vládců západních říší. Podobných případů je v legendě více. Výraz *patria* jsme si zaznamenali i co do počtu, jelikož ho budeme srovnávat s ostatními legendami. Vyskytuje se v legendě 5x. Ve většině případech je termín použit v momentech, kdy se mluví o vyhnanství. (Pro ukázkou: *Sicque ferro obtruncato cuntos euis socios fugam inire coegerunt eorumque falsum principem patria pepulerunt;...*)⁵⁵

Je možné, že *principatus*, kterýžto termín jsme objevili v legendě právě jednou (budeme mu tedy ještě věnovat pozornost): *..., proque Dei amore principatum relinquens fratri suo, ...*,⁵⁶ je odrazem historické skutečnosti (podobně jako termín *ducatus*). Na tomto místě bychom rádi podotkli, že existuje určitá vazba mezi výrazy *princeps*, *principatus* a

místo, ve kterém je výraz *civitas* použit. Jedná se o samý závěr legendy, který bývá některými odborníky považován za pozdější doplněk.

⁵² *Kristiánova legenda*, 2012, s. 110: *Když to pověděl, pozvedl ho svatý vévoda, aby mu dal políbení míru a upevnil pokojně nad ním i nad jeho krajem své panství, uděliv mu moc, aby spravoval ten kraj, dokud bude živ.*

⁵³ *Kristiánova legenda*, 2012, s. 16: *Proto byla jeho krajina a země i s lidmi ji obývajícími od svrchu uvedeného biskupa blahoslavené paměti dána do klatby a zkrusena na svých polích a plodinách rozličnými pohromami, takže až do dnešního dne proto úpí.*

⁵⁴ *FRB I*, 2012, s. 10: *Ale nejprve musím říci toto: Kdyby ostatky tak vynikajících svatých a tak hodných svědků Kristových, oplývající divy znamenitých zázraků, chovali v zemích Lotharovců nebo Karlovců anebo jiných křesťanských národů, ...*

⁵⁵ Tamtéž, s. 24: *A tak sklávše ho mečem obrátili všechny jeho druhy na útěk a jejich nepravého knížete vyhnali z vlasti.*

⁵⁶ Tamtéž, s. 68: *..., a aby se potom z lásky k Bohu vzdal knížectví a postoupil je svému bratru, ...*

dux, ducatus. Kristián použil pro označení země také latinský výraz *proprius*. U tohoto pojmu jsme museli vyselektovat jen ta slova, která zpodstatněla; v opačném případě totiž neoznačovala území. Jestliže se výraz *patria* objevuje spíše v kontextech, kde se mluví o vyhnání ze země, zde je tomu naopak: pakliže Kristián použil termín *proprius*, bylo to v situacích, kdy se jednalo o návrat zpět: *Rite hiis itaque peractis coepiscopus remuneratus, ut dignum fuerat, a principe, propria petivit.*⁵⁷ Překlad pojmů *patria* a *proprius* je ovšem vesměs totožný (Jaroslav Ludvíkovský je překládá jako „vlast“). Na výraz *provincia* jsme v *Kristiánově legendě* narazili celkem 6x. V naprosté většině se jednalo o zemi někoho: Slovanů, Čechů, Bavorů, Švábů či Franků. Termín *regio* se v legendě nevyskytuje v hojném počtu, je v ní pouze 2x. V jednom případě se jedná opět o zemi někoho, konkrétně Slovanů: *Moravia, regio Sclavorum,...*⁵⁸; ve druhém případě jde o (zde si opět pomůžeme překladem Jaroslava Ludvíkovského) *přilehlé krajiny*,⁵⁹ tedy nevíme přesně, jaké a čí území autor tímto pojmem označuje. Pojem *regnum* je zastoupen v poměrně hojně míře; objevuje se v různých kontextech a je taktéž různě překládán. Nejsme tedy schopni vyvodit nějaký obecný závěr týkající se tohoto termínu, i přesto (nebo právě proto), že vzorků máme dostatek. Snad jen podotkneme, že se objevuje v podobných kontextech jako termíny *ducatus* a *principatus* a je i podobně překládán; snad dokonce platí, že z hlediska sémantického zahrnuje pojem *regnum* širší významové pole než tyto dva pojmy. Termín *terra* nabývá v této legendě patrně nejvyššího počtu různých významových nuancí. Například zastupuje zemi jakožto kus hlíny: *..., peragentes terre glebam euis sanctissimam commendaverunt.*⁶⁰ („Matka země“ – tedy hlína, která nás zrodila a do níž se opět navrátíme), zemi jako určitou oblast: *..., qui partibus in illis tunc dominabatur et imperabat universe terre ceu magnificus imperator, statuitur summus pontifex, habens sub se septem euisdem sanctitatis pontifices.*⁶¹ Dále se můžeme setkat s typem *terra* jakožto planeta Země: *Sole terram irradiante iubareque tenebras propellente, accito clero turbaque fidelium, processione cum ingenti obvius ire properat.*⁶² Nebo *terra* ve smyslu „země, po které chodíme“ (de facto podlaha): *Snaguis beati martyris, qui ab impiis fusus est in terram et per parietes sparsus, lotus est aqua et*

⁵⁷ FRB I, 2012, s. 58: *Když spolubiskup toto řádně vykonal, byl od knížete po zásluze odměněn a vrátil se zpět do vlasti.*

⁵⁸ Tamtéž, s. 12: *Morava, země slovanská,...*

⁵⁹ Tamtéž, s. 37.

⁶⁰ Tamtéž, s. 40: *..., svěřili její přesvaté tělo zemi.*

⁶¹ Tamtéž, s. 14 – 16: *..., jenž tehdy v onom kraji panoval a vládl veškeré zemi jako vznešený císař, ustanoven arcibiskupem, maje pod sebou sedm biskupů stejné svatosti.*

⁶² Tamtéž, s. 54: *Když slunce osvětlilo svými paprsky zemi a jeho záře zapudila temnoty, svolal kněžstvo a zástup věřících a s převelikým průvodem spěchal jí naproti.*

abstersus.⁶³ Pojem *urbs* se vyskytuje 2x v souvislosti s Prahou (... *revocatur metropolitanam in urbem Pragam*,...⁶⁴ a ...*,sicque eadem nocte metropolim usque ad urbem, Pragam scilicet, constanter properant.*)⁶⁵ a 1x s Kouřimí (*Nam urbs quedam, Kurim vocata*,...);⁶⁶ v uvedených třech, ale v převážné míře i v ostatních případech, je pojem překládán jako „hrad“ (jen na tomto místě je překládán jako „město“: ... *velut equus infrenis sine lege, sine ullo principe vel rectore vel urbe*,...;⁶⁷ smysl této věty by se ale nezměnil, ani kdyby byl pojem přeložen jako „hrad“).

⁶³ *FRB I*, 2012, s. 82: *Krev blahoslaveného mučedníka, jež byla od bezbožníků bezbožně prolita a po zemi a po stěnách se rozstříkla, umyta byla vodou a utřena.*

⁶⁴ Tamtéž, s. 30: ... *byv povolán do hlavního hradu Prahy...*

⁶⁵ Tamtéž, s. 52: ... *a tak těže noci až do hlavního hradu, totiž Prahy, vytrvale pospíchali.*

⁶⁶ Tamtéž, s. 108: *Neboť jeden hrad, zvaný Kouřim,...*

⁶⁷ Tamtéž, s. 18: ... *žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města,...*

5. TERMINOLOGIE LIDU V JEDNOTLIVÝCH LEGENDÁCH

Způsobem, jakým jsme zkoumali pojmosloví země, nyní budeme zkoumat terminologii lidu, přičemž bychom rádi podotkli, že jsme v zásadě nezkoumali termíny, které odpovídají lidem ve smyslu *homo sapiens*, ale pracovali jsme z větší části s těmi pojmy, které označují spíše obyvatele žijící na určitém území. I tyto skupiny termínů budeme porovnávat z hlediska kontextů, do kterých jsou zasazeny, a také budeme registrovat autorský rukopis jako u termínů zmíněných v předchozí kapitole.

5. 1. ANALÝZA LEGENDY CRESCENTE

5. 1. 2. BAVORSKÁ RECENZE

Pro označení lidu použil autor bavorské recenze legendy *Crescente* pouze termíny *homo* a *populus*.

Pojem *homo* se v legendě objevuje 5x. Ani jednou však ve významu „člověk obývající určité území“, není tedy pro nás v této legendě stěžejní. Výraz *populus* je užit také 5x. Zde už je jasně akcentována příslušnost k nějaké sídelní oblasti. Jedná se s nejvyšší pravděpodobností o běžný lid: *Interea convenerunt omnes populi regionis illius, et elegerunt beatum Venzlavum ducem inpro patre suo, et sedere eum fecerunt in throno ipsius.*⁶⁸

5. 1. 3. ČESKÁ RECENZE

V české recenzi legendy *Crescente* se objevují termíny *genus* a *populus*.

Genus je užit v jednom jediném případě (*Interea vero mater eius, que erat ex genere gentilium ignorancium deum, ...*).⁶⁹ Pakliže nahlédneme na totéž místo do bavorské recenze, výraz nenajdeme. Termín *populus* použil autor české recenze 3x, a to ve stejných kontextech jako autor recenze bavorské.

⁶⁸ FRB I, 1873, s. 183: *I shromáždil se všechen lid země oné, vyvolil svatého Václava za vévodu na místě otcově a posadil jej na stolec jeho.* Informace je zajímavá z toho důvodu, že je výraz *populus* použit k označení svobodných obyvatel země, kteří měli vliv na volbu knížete. Nejedná se tedy patrně o ekvivalent termínu *plebs*. O sociální struktuře Čech na počátku 10. století ale víme velice málo. Viz TŘEŠTÍK, D. K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí. *Československý časopis historický*. 1971, č. XIX.

⁶⁹ CHALOUPECKÝ, et. al., 1939, s. 497. Překlad: *Na úsvitu křesťanství*, 1942, s. 81: *Zatím pak jeho matka, která pocházela z kmene pohanů neznajících Boha, ...*

5. 2. ANALÝZA LEGENDY FUIT

Lid je v legendě *Fuit* označován jednak termínem *plebs*, jednak pojmem *genus*.

Každý z těchto termínů je užit právě jednou. Termínem *plebs* je nazýván poddaný lid: ... *cum plebe sibi subjecta...*⁷⁰ Výraz *genus* je překládán jako „pokolení“.⁷¹

5. 3. ANALÝZA GUMPOLDOVY LEGENDY

V této legendě se setkáme s pojmy: *civis*, *gens*, *genus*, *homo*, *incola*, *natio*, *plebs* a *populus*.

Termínem *civis*, který se v legendě vyskytuje 3x, označoval Gumpold nejspíše občany s příslušností ke státu (ostatně, v jednom případě je tento pojem přímo jako „občan“ Františkem J. Zoubkem přeložen): ...; *moderari in civium ac militiae communes utilitates legum decreta, benignissimo et admodum discreto domicilio denique residens, nutu certavit principali.*⁷² Pojem *gens* (v této legendě obsažen 5x) je použit v rozdílných kontextech, víceméně se jedná o lidi se stejnou kmenovou příslušností. Dohromady vytvářejí jistá společenství. Termín *gens* sloužil často v domácích i zahraničních pramenech k označení kmene (*gens Boemorum*). *Genus*, kterýžto výraz použil Gumpold 3x, vyjadřuje spíše rodinné spojení, pokrevní příbuznost, než příslušnost ke stejnému území, stejnému státu: *Quae videlicet matris meae, tam genere quam operum etiam inquinacione gentilis,...*⁷³ (Pohanka je ne kvůli tomu, na jakém místě žije, ale z jakého rodu pochází.) Nejčastěji je lid vyjádřen termínem *homo* (7x). Výrazem nejspíše není vyjadřována náležitost ke společnému území, proto mu nebudeme věnovat příliš pozornosti. Oproti tomu pojem *incola*, jenž je v legendě obsažen 3x, s nejvyšší pravděpodobností tuto náležitost vyjadřuje. Soudíme tak podle kontextu, ve kterém se objevuje, ale i podle překladu: *Quarum quidem partium unam stili simplicitate praesentis exprimendam, incolis inhabitatam Sclavanicis, aggredimur.*⁷⁴ Pouze jednou se v legendě vyskytuje termín *natio*: ..., *nondum cunctae mundi nationes, quamvis praedestinatae,*

⁷⁰ *FRB I*, 1873, s. 144: ... i s lidem jím poddaným.

⁷¹ Tamtéž, s. 144.

⁷² *FRB I*, 1873, s. 149: *Ustanovení zákonů v obecný prospěch občanů i vojska mírniti hleděl knížecím pokynutím i vládl doma velmi mírně a obezřele.*

⁷³ Tamtéž, 1873, s. 154: *Ona zajisté zběsile nastrojenými úklady mé matky, rodem i nešlechtností činů pohanky,...*

⁷⁴ Tamtéž, 1873, s. 148: *Jednu pak z těch končin, v níž obyvatelé Slovanští přebývají, prostností tohoto sepsání líčiti počínáme.*

*huius gratiae donum simul sunt sortitae...*⁷⁵ Sice máme nevelký vzorek, ale s použitím překladu Františka J. Zoubka a *Latinsko–českého slovníku* si troufneme termín přirovnat k termínu *gens*. Nepřekvapil nás termín *plebs*, jenž je užit 2x. Opět jsme se setkali s tendencí užívat ho pro poddaný lid, poměrně dobře je to vidět na tomto příkladu: *Plebis autem commissae crimen luendum veritus, si dignam civilis districtio legis non impendisset;...*⁷⁶ Lid, označený tímto termínem, je panovníkovi svěřený, a ten za něj i nese zodpovědnost. Poslední pojem, který je Gumpoldem použit, je pojem *populus*. Ten se v legendě vyskytuje 4x. Nejspíše zahrnuje veškeré obyvatelstvo (tj. urozené i neurozené, vlivné i méně vlivné), viz následující příklad: *..., sub regis serenissimi Ottonis fulgente potentia, favorabili populorum assensu in paterni ducatus successionem, se nimium refutante, delectus, et in principalis sedem dignitatis est elevatus.*⁷⁷ Zde není uvedeno, o jaký lid se jedná, není zdůrazněno ani poddanství, dokonce je lidu dáván prostor k souhlasu, tj. k vyslovení názoru.

5. 4. ANALÝZA KRISTIÁNOVY LEGENDY

Lid označoval Kristián termíny: *gens, genus, homo, incola, natio, plebs a populus*. Čili použil téměř všechny pojmy, které zkoumáme (všechny kromě výrazu *civis*).

Celkem 9x jsme našli v legendě výraz *gens*. Jaroslav Ludvíkovský vnímá *gens* většinou jako národ.⁷⁸ Usuzujeme-li z kontextů, ve kterých se termín objevuje, mohli bychom říct, že *gens* je lid (s rodovou, kmenovou příslušností), jenž obývá nějaké společné území (toto území je označováno termínem *patria*), má společného panovníka, zvyky atd. V jednom případě je *gens* přeložen Jaroslavem Ludvíkovským jako země: *At vero plebs prefata in nequicia sua permanens, quendam ducem Ztroymir, nomen cuius in Latinum vertitur sermonem: rege pacem, qui apud Theutonicos profugus exulabat gente ex sua, missis legatis, ad propria eum reducunt sibique principem statuunt.*⁷⁹ Je otázkou, zda i zde

⁷⁵ FRB I, 1873., 1873, s. 148: *..., přece neustali se veškeři světa národové, ačkoli k tomu určeni byli, zároveň účastným daru této milosti, ...*

⁷⁶ Tamtéž, s. 149: *Obával pak se, že by za provinění lidu sobě svěřeného musil trpěti, kdyby v splecích občanských příhodného zákona neužíval,...*

⁷⁷ Tamtéž, s. 149: *..., pod zářící mocí nejjasnějšího krále Ottona, příznivým souhlasem lidu, za nástupce vojvodství otcova, ačkoliv velice proti tomu se vzpíral, vyvolen a na stolec knížecí důstojnosti vznešen jest. Výraz populus opět odpovídá lidu, který se podílí na výběru knížete – viz pozn. č. 72.*

⁷⁸ Nevnímáme národ v dnešním slova smyslu, ale v bakalářské práci používáme výraz v případě, že označujeme určitou sociální skupinu obývající určité sociální území a spravovanou nějakou blíže nespecifikovanou centrální mocí (vévoda, kníže, král apod.).

⁷⁹ *Kristiánova legenda*, 2012, s. 22: *Ale svrchu řečený lid, setrvávaje ve své nepravosti, nějakého vévodu Strojmirá, jehož jméno se do latiny překládá rege pacem, a který uprchnuv ze své země žil jako vyhnanec u Němců, přivede zpět domů, vypraviv pro něho poselství, a ustanoví si ho knížetem.*

by nemohlo být užito slovo národ (de facto, když panovník opustí zemi, opustí nejen kus půdy, ale i lid, jenž na ní žije). Bohužel nemáme dostatek vědomostí k tomu, abychom to mohli posoudit. Výraz *genus* je ve dvou případech spojen s adjektivem *humanus* a přeložen jako pokolení lidské; v jednom případě se pak vyskytuje při zmínce o Drahomíře: *Que videlicet matris mee, tam genere quam operum eciam inquinacione gentilis, ...*⁸⁰ Zajímavé jistě bude srovnání tohoto úseku s úseky z jiných legend. Pojmem *homo* je lid označován celkem 4x. V žádném případě není výrazně akcentována příslušnost k území, poddanost vůči panovníkovi či cokoli jiného, spíše se jedná o lidi ve smyslu lidské bytosti, což se našeho tématu netýká. Pouze jednou použil Kristián termín *incola*: *Quapropter a pontifice beate memorie supra notato pagus euis cum habitantibus incolis anathemate percussa cum sulcis suis et fructibus diversis cladibus attrita usque in hodiernum diem deflet.*⁸¹ Označil jím obyvatele určitého teritoria - Moravy (přičemž toto teritorium je označováno termínem *pagus* – srov. termín *patria* u pojmu *gens*). Celkem 3x se v legendě vyskytuje pojem *natio*. Z této věty vyplývá, že je synonymní k termínu *populus*: *Si enim quivissem ullomodo subvenire populo illi, ut ceteris nacionibus, ...*⁸² Ovšem jak uvidíme, pojem *natio* ve srovnání s pojmem *populus* je, co do četnosti, používaný o mnoho méně. V jednom případě je termínem *natio* označováno i jakési teritorium:⁸³ *Quem increduli comprehendentes, peregrino precio accepto longinquis nacionibus vendiderunt...*⁸⁴

Výraz *plebs* použil autor legendy 4x. Vždy je použit v kontrastu s vladařem, jemuž patří a jenž má za lid i zodpovědnost, řídí ho. Setkáme se i se zabarvením, které je až negativní: *At vero plebs prefata in nequicia sua permanens, ...*⁸⁵ Asi nejpoužívanější termín této legendy pro označení lidu je *populus*; Kristián jej použil 14x. Na tak početném vzorku můžeme vysledovat širokou škálu významů. Je použit v podobných konotacích jako *plebs*, jsou zde však patrné rozdíly. Jestliže je *plebs* použit spíše v dehonestujícím slova smyslu, u výrazu *populus* tomu bývá naopak. Kontrast lze vidět například zde: *plebs* je panovníkovi podřízený, *populus* je mu svěřený: *..., quodam tempore negocii sui populique sibi*

⁸⁰ Kristiánova legenda, 2012, s. 36: *Ta totiž v době nepřítelů vzdálené v šíleném spiknutí, jež matka moje, jak podle rodu, tak podle hanebných skutků pohanka, ...*

⁸¹ Tamtéž, s. 16: *Proto byla jeho krajina a země i s lidmi ji obývajícími od svrchu uvedeného biskupa blahoslavené paměti dána do klatby a zkušena na svých polích a plodinách rozličnými pohromami, takže až do dnešního dne proto úpí.*

⁸² Tamtéž, s. 14: *Neboť kdybych byl mohl nějak pomoci onomu lidu, jako ostatním národům, ...*

⁸³ V tomto případě by významový příznak souvisel s oblastí, která je osídlena jakýmsi „národním“ celkem, např. kmenovým.

⁸⁴ Tamtéž, s. 100–102: *Ale nevěřice mu, uchopili ho a prodali ho za cizí peníze do daleké země...*

⁸⁵ Tamtéž, s. 22: *Ale svrchu řečený lid, setrvává ve své nepravosti, ...* Máme před sebou jasný doklad toho, jak byl patrně v raném středověku interpretován termín *plebs*, v konfrontaci s výrazem *populus*. Termín *plebs* se používal např. pro lidi neurozené, znevolněné, páchající nepravostí, ... V této citaci se jedná o problém s vyznáváním křesťanství.

commissi causa ducem suum vel regem Zuentepulc Moravie adiit,... ⁸⁶ O pozitivní funkci slova *populus* může svědčit i to, že je použito v souvislosti se službou Ježíši Kristu: *...,fundantes ecclesiam in honore beati Clementis pape et martyris, multa detrimenta sathane ingerentes, populum Christo domino acquirentes.*⁸⁷ Že *plebs* a *populus* nemají tentýž význam, pak dokazuje věta, kde jsou zmíněny oba termíny: *..., scilicet plebem populumque suum,...*⁸⁸

⁸⁶ *Kristiánova legenda*, s. 18: *..., navštívil tento jednoho času v nějaké záležitosti své a lidu sobě svěřeného svého vévodu nebo krále Svatopluka na Moravě...* V dřívějších poznámkách jsme již naznačili, že výraz *populus* figuruje dokonce i v případě, kdy je popisována vláda panovníka země.

⁸⁷ Tamtéž, s. 22: *a založili tam kostel ke cti blahoslaveného Klimenta, papeže a mučedníka, satanovi mnoho škod působíce a lid Kristu Pánu získávající.*

⁸⁸ Tamtéž, s. 16: *..., to jest lidu a národu svému,...*

6. ANALÝZA KOSMOVY KRONIKY ČESKÉ

V našem výzkumu řešíme pouze terminologii I. knihy *Kosmovy kroniky*, protože při její přípravě Kosmas vycházel z nejstarších legend a analytických záznamů; právem proto předpokládáme, že pracoval také s příslušnou latinskou terminologií. Přirozeně počítáme s tím, že mohl část latinského lexika aktualizovat do obvyklé podoby přelomu 11. / 12. století.

6. 1. ZEMĚ V KOSMOVĚ KRONICE ČESKÉ

V *Kosmově kronice* jsou použity všechny námi analyzované pojmy.

Pojem *civitas* je ve všech případech překládán jako hrad. Nejvíce je tento význam čitelný z této věty: *Et statim ad ducis voluntatem edificant civitatem spisso et alto muro opere Romano, sicut hodie cernitur, que ex nomine sui conditoris Boleslau dicitur.*⁸⁹ (Silná zeď se stavěla skutečně okolo hradů, ne například, pokud je nám známo, okolo vesnic atp.)

U termínu *ducatus* jsme objevili určité nepravidelnosti. Ve větách *Quo feliciter universe carnis viam ingresso successit paternum in principatum Zpitigneu; post cuius obitum obtinuit Wratizlau ducatum...*⁹⁰ a *Id. Iulii dux, cui agnomen sevus Boleslaus, male mercatum fraterno sanguine ducatum cum vita amisit. Cui filius eius equivocus in principatum successit...*⁹¹ Kosmas používá dva různé pojmy pro označení stejného území. Přičemž v prvním případě je použit nejprve pojem *ducatus* a až poté *principatus*, ve druhém je tomu ale naopak, tudíž zřejmě nejde o postupný vývoj zapříčiněný předáváním území z generace na generaci. Může se jednat o synonyma ve vnímání autora, ale také nemusí, protože použitý termín může odpovídat autorskému stylu (autorova obliba pojmu), nebo mohou být v některých případech použity s určitým záměrem.⁹² Dalším případem, který ukazuje minimálně na nejednoznačnost pojmu, je věta, kdy je Boleslav označen jako *princeps*, ale vládne území, jenž je označeno termínem *ducatus*: *Rexit autem iste*

⁸⁹ MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA (dále jen *MGH*). *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series, tomus II: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* [online]. Ed. Berthold Bretholz. Berlin 1923, s. 39. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 42 – 43: *I ihned podle vůle knížete vystavěli hrad se silnou a vysokou zdí podle římského způsobu, jak jest jej ještě dnes viděti, jenž ze jména svého zakladatele se nazývá Boleslav.*

⁹⁰ Tamtéž, s. 34. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 37: *Když odešel po způsobu všeho těla smrtelného ze světa, nastoupil v otcovské panství Splytihněv; po jeho smrti dosáhl knížectví Vratizlav,...*

⁹¹ Tamtéž, s. 41 – 42. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 45: *Dne 15. července kníže Boleslav, mající příjmení Ukruťný, pozbyl knížectví, bratrovou krví zle získaného, spolu s životem. Po něm nastoupil v panství stejnojmenný syn,...*

⁹² Srov. in: NOVOTNÝ, 2013, Hradec Králové

*excellentissimus princeps Boleslaus post patris obitum annis ducatum,...*⁹³ Co se týče překladu, ve čtyřech případech je pojem *ducatus* Karlem Hrdinou přeložen jako knížectví, ovšem jednou jako vévodství (*Heinrico, fratri regis, Lothariensis ducatus committitur et eodem anno inde expellitur.*)⁹⁴

Pojem *pagus* se v kronice objevuje 2x ve spojení se Zbečnem a 1x ve spojení s Postoloprty, zřejmě se tehdy jednalo o vesnice. Pojem *pars* Kosmas používá vesměs v základním významu, tj. „část“ něčeho, pakliže použije výraz ve spojení se zemí, je to opět „část“ země, překládány jsou tyto případy povětšinou jako „končina“.

Překladačem Karlem Hrdinou je výraz *patria* vnímán ve všech případech jako vlast. Kosmas jej používá v pozitivních konotacích (ve třech případech je k pojmu připojen přívlastek *dulcis*, což v překladu znamená „drahý“),⁹⁵ dále při příchodu nebo také návratu, za vlast se dokonce bojuje, čili je to území, ke kterému jeho obyvatelé mají citové pouto.

Možnou synonymitu výrazu *principatus* s výrazem *ducatus* jsme naznačili již výše. Ještě bychom rádi dodali, že je termín *principatus* v některých případech i totožně (jako knížectví) překládán.

V drtivé většině případů je výraz *provincia* překládán jako kraj, krajina. Území, které je tímto pojmem nazýváno, je taktéž v některých případech označováno termíny *terra* a *regio*, s nejvyšší pravděpodobností jsou to tudíž synonyma. Pro lid, který obývá území zvané *provincia*, používá Kosmas především pojem *incola*. Kromě toho, že je *regio* nejspíše synonymem výrazu *provincia* a *terra*, bychom dále rádi poznamenali, že jsou jím označovány země Germanie a Čechy, ale i krajina Lúka.

U termínu *regnum* lze vysledovat poměrně široké významové pole. I Kosmas jím nazývá tzv. království nebeské: ..., *Cosmas Pragensis ecclesie solo nomine decanus post huius vite stadium in celesti regno bravium.*⁹⁶ *Regnum* je také nabízeno Přemyslovi samotnou Libuší: *Domna nostra Lubossa et plebs universa mandat, ut cito venias et tibi ac tuis nepotibus fatale regnum accipias.*⁹⁷ Zde se zřejmě ještě nejedná o specificky vymezený způsob vlády, jelikož jsme v tomto případě svědky počátků formování

⁹³ MGH, 1923s. 57. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 58: *Tento Boleslav spravoval knížectví po smrti otcově třicet dvě léta jako kníže nejvýtečnější;...*

⁹⁴ Tamtéž, s. 40. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 43: *Jindřichu, bratru královu, bylo odevzdáno vévodství lotrinské a téhož roku byl z něho vypuzen.*

⁹⁵ FORST, 1985, s. 446. Adjektivum *dulcis* označuje také sladkost. Pakliže chtěl středověký autor zdůraznit pozitivní vlastnosti některých skutečností, v typické kontrastní kompozici většinou použil v opozici k adjektivům jedovatý, hořký apod. antonyma sladký, medotekoucí (*dulcis, mellifluis*).

⁹⁶ MGH, 1923, s. 1. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 11: ..., *Kosmas, kostela pražského jenom podle jména děkan, po běhu tohoto života přeje odměny v království nebeském.*

⁹⁷ Tamtéž, s. 16. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 25: *Paní naše Libuše i všechen lid vzkazuje, abys brzy přišel a přijal panství, jež je tobě i tvým potomkům souzeno.*

mocenských struktur; můžeme-li v podobných intencích v souvislosti s nejstarší vrstvou pověstí vůbec uvažovat. V kronice se ale pojem objevuje také v pozdějších pasážích, a to na místech, kde je popisováno přebírání moci panovníky. A de facto jde o podobný případ, jaký jsme popsali výše u pojmu *ducatus* – i zde je totéž území, které je označeno pojmem *regnum*, při další zmínce značeno například už zmíněným pojmem *ducatus*, jak vidíme v těchto větách: *Cui Nezamizl successit in regnum. ...Huius post fatum Vnizlau rexit ducatum.*⁹⁸ Lze nejspíše opět uvažovat o synonymii. Kromě výše uvedených významů je výraz užit ve významu „vláda“, tj. činnost, která je panovníkovi svěřena, z toho důvodu usuzujeme, že *regnum* je i v *Kosmově kronice* nadřazený pojmem jako *ducatus*, *principatus*, apod., i přesto, že je v některých kontextech užíván jako zástupce těchto výrazů.⁹⁹

Výraz *terra* využíval Kosmas ve své kronice vskutku hojně. I zde zastupuje půdu pod nohama, planetu Zemi, Matku zemi, část krajiny obývanou lidmi (v tomto případě je synonymní s výrazy *regio* a *provincia*, viz odstavec výše) a je různě významově zabarvován.

Z našeho výzkumu vyplývá, že z hlediska terminologie země je v *Kosmově kronice* nejčastěji užívaným pojmem pojem *urbs*. U tohoto pojmu dominuje překlad „hrad“ (čili ho opět můžeme přirovnat k jinému pojmu, konkrétně k pojmu *civitas*). Kosmas tímto termínem označuje hrady: Praha, Vyšehrad (dříve podle Kosmy Chvrasten), Žatec, Drahuš, Boleslav, Libice, Krakov, Ostřihom aj., ale i města, například Veronu. Jak vidíme, překladatel s tímto termínem jistě neměl lehkou práci, neboť musel být obeznámen s realitou doby, o které Kosmas píše.¹⁰⁰

6. 2. LID V KOSMOVĚ KRONICE ČESKÉ

I z této skupiny pojmosloví užil Kosmas všechny pojmy, kterými se zabýváme.

Pojem *civis*, zdá se, označuje totéž obyvatelstvo jako výraz *populus*, viz věta: *Ea*

⁹⁸ MGH, 1923, s. 21. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 29: *Po něm Nezamysl nastoupil vládu. ...Po jeho dožití Vnizlav řídil knížectví.*

⁹⁹ Můžeme-li sestavit určitou hierarchii pojmů titulů, vypadala by následovně: *dux – princeps – rex*; nepřekvapuje nás, že Kosmas využije hierarchicky nižší pojmy v případě, kdy mluví o pohanských knížatech. Zarážející není ani pojem *rex – regnum*, pakliže datujeme sepis Kosmova díla do doby po udělení 1. královského titulu Vratislavu II. 1085. V době udělení královského titulu byl Kosmas patrně už dospělým mužem a členem svatovítské kapituly. Bylo by jistě zajímavé všimnout si v budoucnu všech kontextů, ve kterých bylo termínů *rex – regnum* použito.

¹⁰⁰ Na rozdíl od hagiografie, kde můžeme za určitých okolností vnímat termín *civitas* jako označení centrálního hradu a města v souvislosti s nejbližší oikumenou, v *Kosmově díle* už bychom měli výraz *civitas* a *urbs* považovat výhradně za hrady (města), čili za fortifikace s určitou správní funkcí.

*tempestate inter duos cives, opibus et genere eminentiores et qui videbatur populi esse rectores,...*¹⁰¹ Je však možné, že termín byl v pomyslné hierarchii výše, než pojem *populus*, neboť zde je přímo řečeno, že obyvatelé označováni termínem *cives* byli správci nad obyvateli označovanými termíny jako *populus*. V kontextu vyjádření tedy vnímáme jasnou sociální nadřazenost.

Termín *gens* označuje asi kmenové společenství, spřízněné pokrevně: *Hic vir, qui vere ex virtutis merito dicendus est vir, hanc efferam gentem legibus frenavit et indomitum populum imperio domuit et servituti,...*¹⁰² Je možné, že se jedná o lid, který stojí na počátku formování státu, čili ještě nemá stanovené pevné zákony apod. Výrazem *genus* je zřejmě značen původ toho kterého člověka. To je taktéž patrné z první citace této podkapitoly.

Incola je jednoznačně obyvatel nějakého území, ať už je toto území nazýváno výrazem *terra*, či kupříkladu *provincia*. Faktem však je, že častěji Kosmas pro označení obyvatel použil termín *populus*. Mezi těmito dvěma výrazy jsme nenašli větší významové rozdíly. Liší se hlavně četností použití. Jak už bylo naznačeno výše, máme o tehdejší sociální struktuře málo relevantních informací.

U výrazu *plebs* si opět můžeme povšimnout nepříliš pozitivních kontextů, ve kterých se vyskytuje. Zřejmě se jednalo o skupinu obyvatel s nižším sociálním statutem a pravděpodobně to byl pojem podřazený pojmům *incola* a *populus*.

Natio byl lid se „státní“ příslušností, jak lze vysledovat například v následující ukázce: *Has in hostiis et muneribus colent et adorabunt omnes tribus terre Boemie et nationes relique.*¹⁰³ Nemůžeme psát přímo o raně středověké státnosti v dnešním slova smyslu; nemůžeme obyvatelstvo segmentovat ani podle jeho jazyka nebo původu – patrně bylo v tehdejší době určující místo jejich trvalého usídlení a za zcela zásadní je třeba považovat podřízenost určité moci (knížecí, královské). Otázkou zůstává, jak byli vnímáni usedlí obyvatelé, kteří nepocházeli z určitého kmenového společenství.

¹⁰¹ MGH, 1923, s. 11. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 20: *Toho času vznikl mezi dvěma obyvateli, kteří vynikali bohatstvím i rodem a byli jaksi správci nad lidem,...*

¹⁰² Tamtéž, s. 18. Překlad: KOSMAS, 2012, s. 26: *Tento muž, jenž vpravdě pro svou mužnost zasluhuje sloužit mužem, spoutal zákony tento bezuzdný kmen, nezkrocený lid uvedl v poddanství,...*

¹⁰³ Tamtéž, s. 19. Překlad: KOSMAS, s. 27: *Budou je obětmi a dary ctítí a jim se klaněti všechna pokolení země české a ostatní národové.*

7. KNÍŽATA A KNĚŽNY V LATINSKÉ TERMINOLOGII

Náš výzkum se týkal pouze obecných názvů běžných obyvatel, stranou jsme ponechali specifickou terminologii hodností (tj. *knížat* a *kněžen*), která s touto problematikou sice souvisí, ale jejich výzkumem se již na Katedře českého jazyka a literatury FPE ZČU zabývali Jiří Novotný¹⁰⁴ a Zuzana Novotná.¹⁰⁵ Autoři nám dali laskavé svolení do jejich statí nahlédnout. Nyní si dovolíme jejich práce shrnout.

Jiří Novotný analyzoval pojmy *comes*, *dux* a *princeps*. Tituly knížecích hodností byly používány v různých kontextech a v nich nabývaly rozdílných významů, které se mnohdy liší od základních „slovníkových“ definic. Obecně výraz „*comes*“ odpovídal osobě s nižším postavením (urozený předák) nebo knížeti, který ještě nevládl; výrazy „*dux*“ a „*princeps*“ odpovídaly panujícím vládcům.¹⁰⁶ Zkoumána byla nejstarší latinská hagiografie a historiografie v Čechách – konkrétně *Kristiánova legenda*, *Fuit in provincia Boemorum*, *Crescente fide christiana* a *Kosmova kronika česká*. Cílem výzkumu bylo především dokázat vzájemnou vazbu výše zmíněných legend a kronik za pomoci reflexe latinských termínů vyskytujících se v těchto dílech.

Velká pozornost byla věnována výrazu *comes*. Bylo zjištěno, že termín *comes* se v dílech nejstarší české literatury objevuje jen zřídka. Například v *Kristiánově legendě* byl jeho výskyt nalezen pouze v jednom případě. Z toho důvodu Jiří Novotný vyslovuje názor, že se jedná o opsání termínu ze staršího analytického záznamu (tuto teorii navíc podporuje fakt, že se výraz vyskytuje na podobném místě i v legendě *Fuit* – tj. v pravděpodobné předloze *Kristiánovy legendy*), a polemizuje nad tím, jakou hodnost přesně označoval. *Zcela jistě se nejednalo o označení panujícího knížete. V nejstarších latinských textech pracovali autoři především s termíny „dux“ a „princeps“.*¹⁰⁷ V *Crescente* použití výrazu *comes* zjištěno nebylo - knížecí hodnosti jsou vyjadřovány pojmy *dux* a *princeps*. Ve *Fuit* však, jak je nastíněno o pár řádků výše, objeven byl. A zajímavostí, která vyšla výzkumem najevo, je, že ve spojení s Bořivojem použil autor *Fuit* dokonce všechny tři zkoumané termíny. V souvislosti s tímto zjištěním je formulována teorie, že je takto reflektována historická realita. Taktéž je podle autora výzkumu možné, že jde o důkaz přepisu staršího díla.

¹⁰⁴ NOVOTNÝ, Jiří. Comes, dux, princeps. In: *MMK 2013: sborník příspěvků*. Hradec Králové: Magnanimitas, 2013. s. 2984-2989. ISBN 978-80-87952-00-9.

¹⁰⁵ NOVOTNÁ, Zuzana. Latinská titulatura českých panovnic v nejstarší domácí hagiografii a historiografii. Plzeň: 2014. Práce nebyla dosud publikována. Jedná se o výstup bakalářského výzkumného projektu.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 2984.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 2987.

Jako poslední byla zkoumána *Kosmova kronika česká*. V pasáži, která je shodná s *Kristiánovou legendou* a s legendou *Fuit*, je nalezen termín *comes*. Tento objev pokládá Jiří Novotný za důležitý, neboť dokazuje souvislost mezi hagiografickými a historiografickými památkami.

Zuzana Novotná podrobila výzkumu tytéž legendy jako Jiří Novotný, navíc prozkoumala ještě legendu *Diffundente* (tou se zabývala z toho důvodu, že se v minulosti vedly spory o její spojitosti s Kristiánem). Ve svém výzkumu, který popsala ve stati *Latinská titulatura českých panovnic v nejstarší domácí hagiografii a historiografii*, podrobně rozebrala problematiku terminologie kněžen. Zabývala se tím, kdy se ten který výraz používal, a popsala významové nuance mezi jednotlivými termíny. Zjistila například, že termín *mulier* označuje zpravidla ženu v dehonestujícím slova smyslu. Velkou část svého bádání věnovala také tomu, jak termíny odrážely historickou realitu, čili jaká historická fakta je možné získat interpretací latinských termínů. Pro naši práci je ovšem zajímavá ta část její stati, ve které řešila filiaci a stáří jednotlivých legend. Předkládá v ní myšlenku možné příbuznosti *Kristiánovy legendy* a *Gumpoldovy legendy*, jelikož pouze v těchto dvou legendách se vyskytuje výraz *genitrix*. Dále uvažuje o legendě *Diffundente* jako o odvozenině *Kristiánovy legendy*. V legendě *Crescente* nenašla anachronismus (konkrétně pojem *sancta*, který se v jiných legendách objevuje) a na základě této informace uvažuje o její starobylosti.

8. OTROCI V LATINSKÉ TERMINOLOGII

S terminologií lidu úzce souvisí také terminologie používaná pro pojem otrok. V latinských kronikách a legendách byl vyjadřován zejména těmito dvěma termíny: *mancipium* a *servus*. Podrobně se touto problematikou zabýval Jiří Novotný. Analyzoval latinské i staroslověnské, tuzemské i zahraniční prameny, které vypovídají o období raného českého knížectví. Svůj výzkum zveřejnil ve stati *Motivy zotročování v nejstarší české literatuře*.¹⁰⁸ Pro potřebu bakalářské práce jsme si všimli hlavně těch pasáží, které se zabývaly latinskými prameny psanými na českém území.

Jiří Novotný se ve svém bádání, mimo jiné, soustředil na rozdíly mezi již zmiňovanými termíny *mancipium* a *servus*, jež byly ve středověku užívány nejednotně. Obecně byly pojmy vymezovány následovně: (...) výraz „*mancipium*“ (označoval) *formální koupi, právo majetku či koupený předmět; zatímco termín „servus“ otroka a služebníka*.¹⁰⁹

Nejprve Jiří Novotný zaměřil pozornost na *Kosmovu kroniku českou*. V ní narazil na problematiku zotročování hned několikrát. Tak například pojem *servitus* je použit na místě, kde se Kosmas zmiňuje o otroctví, do kterého se člověk dostal, dopustil-li se cizoložství. Termín *mancipium* se pak objeví v případě, kdy *Břetislav II.* (prchal) *před panujícím otcem Vratislavem II. do Uher s dobytkem, otroky a bojovníky*¹¹⁰ a také když kníže Vladislav I. vykupuje křesťanské otroky od Židů (zmínku o vykupování otroků našel Jiří Novotný i v jiném literárním díle, viz níže). Dále se Jiří Novotný pozastavil u termínu *servus*: je jím totiž označen otrok (služebník) sloužící nějakému pánu (*dominus*). Interpretaci tohoto pojmu nechal otevřenou.

Jako další byla výzkumu podrobena ludmilská legenda *Fuit* a také václavská legenda *Crescente*. V legendě *Fuit* zmínky o zotročování nejsou, avšak v *Crescente* ano, a to ve dvou případech. V prvním z nich je užit výraz *servio* a označuje se jím služba Bohu. Podruhé autor legendy *Crescente* použil pojem *mancipium*, a zde už se jedná o otroka jakožto o objekt daru, neboli otrok je zde vnímán jako věc. Jiří Novotný upozornil na to, že mezi termíny jsou významové rozdíly: je však otázkou, zda se jedná o záměr autora *Crescente*, nebo zda jde o „pouhý“ přepis slov z nám neznámých předloh díla.

¹⁰⁸ NOVOTNÝ, Jiří. *Motivy zotročování v nejstarší české literatuře*. In: URBANEC, Jiří a kol. *Moje oči musely vidět...: Téma a motivy násilí v české a slovenské literatuře*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, s. 9 - 26. ISBN 978-80-7248-564-2.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 13.

Motivy zotročování našel badatel takéž v *Kristiánově legendě*. Kristián se zmiňuje o otrocích hned několikrát, přičemž se v jeho díle setkáme s velikou škálou významů, což je pro Kristiánův styl typické. Opět jsou tu však dva základní významy, které se v kontextech různě zabarvují: jedná se jednak o otroctví, kdy byl člověk roven předmětu, neměl žádná práva a podle toho s ním bylo i zacházeno, a jednak o otroctví, které bylo bráno spíše jako služba (zejména Bohu a Kristu), tedy nikoli jako úděl podřadný.

I v Kristiánově díle se objevuje výraz *mancipium*. Termín je použit na stejném místě (a tedy i ve stejném významu, tj. otrok jakožto předmět, který mohl být darován) jako v *Crescente*. Mohl by to tedy být důkaz souvislosti těchto dvou děl. Velmi zajímavé je spojení *mancipatum serviciis*, které Kristián používá v souvislosti se službou, která *byla „shůry dána“*.¹¹¹ Kromě pojmů *mancipium* a *servus* používá Kristián i pojmy *parvuli* a *pueri*, a to v pasáži, kde se zmiňuje o vykupování otroků knížetem Václavem. Je vyslovena domněnka, že je tomu tak proto, aby poukázal na nízký věk otroků.

Své bádání shrnul Jiří Novotný takto: *K výrazu „servus“ bychom měli přiřadit ekvivalenty „sluha, sloužící člověk, služebník“ a k výrazu „mancipium“ ekvivalent „otrok“*.¹¹² Zdůraznil však, že ne vždy je označení jednoznačné, je třeba brát v potaz kontext, ve kterém se výraz objevuje.

¹¹¹ NOVOTNÝ, 2012, s. 20.

¹¹² Tamtéž, s. 23.

9. ZÁVĚR

Abychom mohli legendy porovnat, vytvořili jsme tabulky č. 1 a č. 2, které přehledně ukazují četnost výskytu termínů v jednotlivých legendách.

Tabulka č. 1: ZEMĚ V HAGIOGRAFII

	<i>Fuit</i>	<i>Crescente – bavorská recenze</i>	<i>Crescente – česká recenze</i>	<i>Gumpold</i>	<i>Kristián</i>
<i>civitas</i>	1	6	3	3	+
<i>ducatus</i>				1	+
<i>pagus</i>					+
<i>pars*</i>				2	+
<i>patria</i>				4	+
<i>principatus</i>	1	2	2	4	+
<i>proprius**</i>					+
<i>provincia</i>	2	2		1	+
<i>regio</i>		1	2	2	+
<i>regnum</i>	4	1		11	+
<i>terra</i>		3		5	+
<i>urbs</i>			2	1	+

* pojem *pars* jsme brali v úvahu jen tehdy, označoval-li část území; pokud byl použit v jiném významu, nevšímali jsme si ho

** u termínu *proprius* jsme brali v potaz jen ty termíny, které jsou zpodstatnělé (a nepřekládají se tedy jako „vlastní“)

Pozn.: U Kristiána jsme vzhledem k velké četnosti pojmů jejich počet neuváděli.

Nyní se tedy pustíme do porovnání zkoumaných legend. Budeme hledat společná místa a na základě toho se pokusíme uvažovat o tom, kdo z koho čerpal, jaké pasáže jsou odvozeny a jaké nikoliv. V teoretické části bakalářské práce jsme nastínili současné názory na filiaci pramenů; jedním z cílů této práce je přispět svojí „troškou do mlýna“ zkoumáním latinské terminologie a tyto názory buďto podpořit, nebo o nich polemizovat (určitě se je ale neodvažujeme potvrzovat či vyvracet, na to nám chybí dostatek vědomostí a znalostí). Kromě toho se budeme snažit zachytit dobový úzus v užívání termínů.

Z tabulky je patrné, že pojem *ducatus* použil jen Kristián a Gumpold. Každý ovšem v jiné části legendy (Kristián ho použil jednak v té části příběhu, kde vypráví o Václavovi

a jeho smrti – Václav opustil vévodství pozemské = *ducatus*, a nastoupil do království nebeského = *regnum*; Gumpold ho sice také použil v souvislosti s Václavem, avšak na místě, kde Václav přebírá vojvodství = *ducatus* po otci; ani druhý kontext použití není shodný s Gumpoldem), nejedná se tedy o přepis.

Pojem *principatus* můžeme najít ve všech legendách. Ovšem zarážející je, že v *Kristiánově legendě* se vyskytuje jenom jednou, a to když se sv. Václav z lásky k Bohu vzdal knížectví a postoupil jej bratru svému,¹¹³ proto jsme srovnali místo použití tohoto termínu s ostatními legendami. S legendou *Fuit a Crescente* se neshoduje, ovšem Gumpold termín používá na stejném místě. Je tedy velmi pravděpodobné, že se jedná o přepis:

..., <i>proque Dei amore principatum relinquens fratri suo, ...</i> , ¹¹⁴ (<i>Kristián</i>)	..., <i>et pro dei amore relinquere voluit principatum, et dare illud fratri suo</i> , ¹¹⁵ (<i>Gumpold</i>)
--	--

Termíny *pagus* a *proprius* použil pouze Kristián. Výraz *pagus* je dokonce užít jen jednou. Stojí jistě za úvahu, zda se nejedná o přepis z legendy X, která patří taktéž mezi předpokládané zdroje Kristiánovy legendy. Použil ho totiž v kontextu, kde by snad bylo možné použít jiný termín.

Existují i další místa, na nichž Kristián použil shodné termíny jako autoři jeho předpokládaných předloh. Termín *civitas* užil autor české recenze legendy *Crescente* ve stejné souvislosti jako Kristián, srov.:

<i>Sed in Quadragesimali tempore ieiunii per gelidum et arduum callem discalciatus pergebat de civitate in civitatem ad ecclesias pedester, ...</i> ¹¹⁶ - (<i>Crescente</i> - česká recenze)	<i>Siquidem in quadragesimali vel hiemali tempore per gelidum et arduum callem discalciatus gradiebatur de civitate in civitatem, ecclesias Christi pedestris illustrans</i> , ¹¹⁷ (<i>Kristiánova legenda</i>)
--	--

Pojem *provincia* může být důkazem toho, že Kristián čerpal z legendy *Fuit*. Dokládá to totožný termín použití na témže místě legendy:

¹¹³ *Kristiánova legenda*, 2012, s. 68

¹¹⁴ Tamtéž, s. 68: ..., a aby se potom z lásky k Bohu vzdal knížectví a postoupil je svému bratru, ...

¹¹⁵ *FRB I*, 1873, s. 186: ..., a z lásky k Bohu se vzdát důstojenství knížecího a odevzdati je bratru svému; ...

¹¹⁶ CHALOUPECKÝ, et. al., 1939, s. 496. Překlad: Na úsvitu křesťanství, 1941, s. 80: A v čase čtyřicetidenního postu spěchával bos, studenou a neschůdnou cestou, od hradu k hradu, pěšky chrámy navštěvuje, ...

¹¹⁷ *Kristiánova legenda*, 2012, s. 62: Neboť v postním a zimním čase kráčival bos studenou a neschůdnou cestou od hradu k hradu, pěšky navštěvuje kostely Kristovy, ...

<i>Fuit in provincia Boemorum quidam comes nomine Boriwoy, paganico adhuc more vivens, et accepit uxorem de alia provincia, filiam Zlanibori comitis, nomine Ludmillam,...</i> ¹¹⁸ (Fuit)	<i>Habuit eciam et uxorem nomine Liudmilam, filiam Slaviboris comitis ex provincia Sclavorum,...</i> ¹¹⁹ (Kristiánova legenda)
---	--

O možné příbuznosti vypovídá i termín *regnum*. Viz věty:

<i>..., et omne regnum eorum a die, quo baptismi gratiam perceperunt, amplius crescebat.</i> ¹²⁰ (Fuit)	<i>..., cottidianis encrementis cum omni gente sua regnoque augmentabatur.</i> ¹²¹ (Kristiánova legenda)
<i>..., post cuius obitum frater ejus Wratizlaus regni gubernacula suscepit.</i> ¹²² (Fuit)	<i>Cuius post transitum frater eius Wratizlaus regni suscepisse dinoscitur gubernacula,...</i> ¹²³ (Kristiánova legenda)

Poslední věcí, kterou bychom chtěli v souvislosti s terminologií země zmínit, je město (hrad) Budeč. Autoři jej označují dvěma různými pojmy – *civitas* a *urbs*. Je otázkou, zda pojmy můžeme chápat synonymně, či zda autoři přisuzovali městu pokaždé jiný charakter.

Tabulka č. 2: LID V HAGIOGRAFII

	<i>Fuit</i>	<i>Crescente – bavorská recenze</i>	<i>Crescente – česká recenze</i>	<i>Gumpold</i>	<i>Kristián</i>
<i>civis</i>				3	–
<i>gens</i>				5	+
<i>genus</i>	1		1	2	+
<i>homo</i>		5		7	+
<i>incola</i>				3	+
<i>natio</i>				1	+
<i>plebs</i>	1			2	+
<i>populus</i>		5	3	4	+

U terminologie země jsme si všímali shodných termínů ve shodných pasážích, pojďme se nyní podívat na rozdílné termíny lidu, které se vyskytují ve stejném oddílu. Ve

¹¹⁸ FRB I, 1873, s. 144: *V zemi Čechů byl kníže jménem Bořivoj, který ještě žil v pohanství a manželku si vzal ze země jiné, dceru Slavibora knížete jménem Ludmilu,...*

¹¹⁹ Kristiánova legenda, 2012, s. 26: *Měl také manželku jménem Ludmilu, dceru knížete Slavibora, z kraje slovanského,*

¹²⁰ FRB I, 1873, s. 144: *..., a říše jejich šířila se od toho dne, jak přijali milost křtu svatého.*

¹²¹ Kristiánova legenda, 2012, s. 26: *..., každodenně více moci nabýval i s veškerým svým národem a knížectvím.*

¹²² FRB I, 1873, s. 144: *Po jeho smrti bratr jeho Vratislav vlády se ujal.*

¹²³ Kristiánova legenda, 2012, s. 28: *Po jeho smrti se ujal správy knížectví, jak známo, bratr jeho Vratislav,...*

Fuit se vyskytuje termín *plebs* v podobném kontextu jako v *Crescente* výraz *populus*:

<i>Cumque morarentur ambo simul divino nutu comiuncti, sacri baptismatis lavacrum una cum plebe sibi subjecta perceperunt.</i> ¹²⁴ (<i>Fuit</i>)	<i>Crescente fide Christiana in illis diebus dei nutu et ammonitione sponte dux Poenorum nomine Zputigneus una cum exercitu nec non et omni populo suo sordes idolorum abiciens baptizatus est.</i> ¹²⁵ (<i>Crescente</i>)
---	--

Jako nejzajímavější se nám jeví termín *populus*. Jak jsme naznačili v poznámkách, dobový úzus byl s nejvyšší pravděpodobností takový, že se termín používal pro označení svobodných obyvatel země (viz například *Gumpoldova legenda* a *legenda Crescente*).

Oproti tomu výraz *plebs* byl nejspíše užíván pro lidi neurozeného původu, jednalo se o lid, který (na rozdíl od lidu označovaného termínem *populus*) neměl např. právo volit knížete, mohl být také znevolněný atp. (chápu jej takto jak autoři *Fuit*, tak i Gumpold a Kristián).

Jistou shodu v užití jsme registrovali i ve spojitosti s termínem *gens*. Byl jím patrně označován lid s určitou kmenovou či rodovou příslušností.

Srovnáme-li pak vyjadřování hagiografů a historiografa, je jistě na místě zastavit se u zmiňovaných pojmů *urbs* a *civitas*. Již v poznámkách jsme naznačili, že zatímco u hagiografů snad lze vysledovat, co se do rozlohy týče, širší území, tj. centrální hrad a okolí, v historiografii je užívání pojmu „přísnější“, už se zřejmě jedná pouze o centrální hrad. Pakliže porovnáme ostatní termíny, významy jsou zhruba podobné. Termíny je třeba studovat ve dvou problémových rovinách: první oblastí je dobový úzus ve využívání latinské terminologie (související např. s autorským rukopisem, opisováním předloh); druhou záležitostí je způsob překladu, který je do značné míry závislý na metodě práce překladatele.

Kromě slovní zásoby autorů, filiace jednotlivých legend a dobového úzu jsme si okrajově všimli také toho, jak jsou jednotlivé termíny překládány. Zaujal nás překlad výrazu *gens*. V Kristiánově legendě se vyskytuje celkem hojně a Jaroslav Ludvíkovský ho v naprosté většině případů přeložil jako národ. Jednou je však termín přeložen jako země.

¹²⁴ *FRB I*, 1873, s. 144: *Když pak řízením božím spojeni oba spolu žili, přijali koupel křtu svatého i s lidem jim poddaným.*

¹²⁵ Tamtéž, s. 183: *Za onoho času šíření víry křesťanské vnuknutím a pobádáním božím vévoda Český Svytlhěv zároveň s vojskem a vším lidem svrhnuv ohavu modloslužby pokřtěn jest.*

Je tomu tak ovšem na místě, kde by věta dávala smysl i v případě, kdyby byl termín i na tomto místě přeložen jako národ. Vzhledem k tomu, že nejsme „latináři“, nemáme právo vyvozovat jakékoliv závěry týkající se překladu.

Předpoklady výzkumu se, dle našeho názoru, naplnily. Měli jsme možnost pokusit se komentovat jak autorský rukopis, tak filiaci legend, což byly jedny z hlavních úkolů práce. Vysledovali jsme snad i něco o rozvrstvení tehdejší společnosti, což bylo velmi příjemné, neboť, jak jsme naznačili v úvodu, při výzkumu starší české literatury máme snad jedinou jistotu: a sice tu, že si (vzhledem k častému nedostatku informací zapříčiněném časovou prodlevou) nemůžeme být jisti téměř ničím.

10. RESUMÉ

In this bachelor's thesis we deal with a terminology of genus, people and country in the oldest czech hagiography and historiography. Specifically we investigate this legends – *Fuit* and *Crescente*, also *Gumpold's legend* and *Kristian's legend*. We also analyse *Chronica Boemorum*. We investigate especially an author's manuscript which means the vocabulary of authors, further the epochal costum which means in what contexts and for what meanings was a particular term used. We also try to draw conclusions about an organization of those days society. We compare those legends and we try to polemize especially about the question if Kristian really drew from the expected sources which means from the legends *Crescente*, *Fuit* and the *Gumpold's legend*. Last but not least we compare all means of expression of hagiographs and historiograph. Marginally we also notice how are those legends and the chronicle translated into Czech language.

11. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

11. 1. POUŽITÁ LITERATURA

- FORST, Vladimír, et al. *Lexikon české literatury 1: Osobnosti, díla, instituce. 1., A – G.* 1. vyd. Praha: Academia, 1985.
- FORST, Vladimír, et al. *Lexikon české literatury 2: Osobnosti, díla, instituce. 2. /II., K – L.* 1. vyd. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0469-6.
- CHALOUPECKÝ, Václav, et al. *Svatováclavský sborník: na památku 1000. výročí smrti knížete Václava Svatého. [Díl] II, [Svatováclavská tradice]. [Sv.] 2, Prameny X. století legendy Kristiánovy o Svatém Václavu a Svaté Ludmile.* V Praze: Národní výbor pro oslavu svatováclavského tisíciletí, 1939.
- KOSMAS. *Kosmova Kronika česká.* 1. vyd. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. Praha: Československý spisovatel, 2012. ISBN 978-80-7459-110-5.
- Kristiánova legenda: Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily.* 2. vyd. ed. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. Praha: Vyšehrad, 2012. 171 s. ISBN 978-80-7429-291-0.
- Na úsvitu křesťanství: z naší literární tvorby doby románské v století IX. –XIII.* ed. CHALOUPECKÝ, Václav, et. al. Praha: Evropský literární klub, 1941.
- NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400.* 1 vyd.. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1.
- NOVOTNÝ, Jiří. *Motivy zotročování v nejstarší české literatuře.* In: URBANEC, Jiří a kol. *Moje oči musely vidět...: Téma a motivy násilí v české a slovenské literatuře.* Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009. ISBN 978-80-7248-564-2.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935).* Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-138-7.
- PRAŽÁK, Josef M., NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: A–K.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1995.
- PRAŽÁK, Josef M., NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: L–Z.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1995.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *K sociální struktuře přemyslovských Čech. Kosmas o knížecím vlastnictví půdy a lidí. Československý časopis historický.* 1971, č. XIX.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935).* Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-138-7..

11. 2. INTERNETOVÉ ZDROJE

CENTRUM MEDIEVISTICKÝCH STUDIÍ. Czech medieval sources online. *Fontes rerum bohemicarum. Tom. I. Vitae sanctorum et aliorum ouorundam pietate insignium* [online]. Ed. Josef Emler. Pragae 1873 [cit. 2014-04-10].

Dostupné z: <http://147.231.53.91/src/?s=v&cat=11&bookid=138&page=1>

MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA. Die digitalen Monumenta Germaniae Historica (dMGH). *Scriptores rerum Germanicarum, Nova series, tomus II: Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* [online]. Ed. Berthold Bretholz. Berlin 1923 [cit. 2014-04-10].

Dostupné z:

http://www.dmgH.de/de/fs1/object/display/bsb00000683_meta:titlePage.html?sortIn dex=010:060:0002:010:00:00

12. SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: ZEMĚ V HAGIOGRAFII.....	36
Tabulka č. 2: LID V HAGIOGRAFII.....	38